

A csantavéri nyelvjárás.

(Harmadik közlemény.)

Mássalhangzók megnyúlása.

29. Mint minden nyelvjárásunkban, itt is sokkal nagyobb szerepe van a pótlónyúlásnak, mint a köznyelvben. Nevezetesebb esetei a következők:

rl > ll: angyalbögyöllő, babélevel, pállik, sállik, salló, supéllát, talló, tölleszt, ullap, vitolla, vándolló, mángolló, mégvellek (condollik?). Kétségtől ilyen nyúlás ment végbe a *mángol, vásál, abál* szavakban is, de ezek később megrövidültek (vö. 34. §.).

A *ty, gy* hang a szó tövében vagy a szó végén gyakran kiesik s az utána következő mássalhangzó nyúlást szenved: *haggyüjjön* (< *hagy gyüjjön*), *haszszalagyon, hanném, hallám, léfottam, írilem, léfonnák, nasszájú, naffejú, hattam, hannák, Naffin* (< *Nagyfény > Napfény*), stb. Ilyen helyzetű *ty* gyakran affrikátává válik a rákövetkező sziszegő mássalhangzóval: *hacc, focc, éccé.*

lj > jj: hajja, tanájja, dērēkajj, fejjj, emejje, stb.

lr > rr: kazarra, némērrésze, barra, stb.

dn > nn: alumnának, anni, marannánk, szalanni, viszkenni, stb.

nyl, nl, nl > ll: fillik, remill, ajáll, kállódik, hál ló van itt, hul lakik, stb.

dl > ll: pallat, palló, pallás (de budli, bidli).

Az *az, ez* mutató névmás *z*-je mássalhangzó előtt kiesik s az utána következő mássalhangzó megnyúlik: *evvē, avvá, em mēg, am má, ammondó* vagyok, *en nem az, stb.*

Előreható pótlónyúlás történik a *-val, -vel* raggal képzett határozó igenevekben: *üttē, zárrá, vágga, stb.* (vö. 66. §.).

Az affrikáták intervokális helyzetben mindig nyúlt alakban mutatkoznak: *kőccsön, kőccsig, éccé, kéccé, stb.* (de *aci, hoci*).

Egyebekben a pótlónyúlás ugyanúgy folyt le, mint a köznyelvben; szórványosan még előfordul egy-két esetben a köznyelvtől eltérőleg: *hummi* (< *hun mi* 'holmi', *mámma, rittig, tēnnap, possad*).

30. Meglepő, hogy az *-l* tövű igékből képezett mult idejű igenévben a kiesett *l* hang után *tt* hangot találunk, holott szabályszerűen csak *t-t* várnánk, pl. *sütt, főtt, avitt, csurdúttig, tanátt, a múltt év* stb. Ez nem pótlónyúlás, hanem az *adott, látott, halott*-féle kötőhangzós participiumok analógiás hatása alatt bekövetkezett nyúlás. A mult idő többi alakjaiban azonban, mivel ezeket sűrűbben használják s ennél fogva hangsoruk emlékképe állandóan erősebb, nem következett be ez a nyúlás: *tanátam, kapátam, stb.* Analógiás megnyúlás eredménye a *csinádd, emēdd, tanádd, kaszádd, pörödd, nyergēdd* stb. felszólító módú alakok hosszú mássalhangzója is a *tudd, tēdd, vēdd, szēdd* analógiájára.

31. Intervokális helyzetben megnyúlt az *l* a következő szavakban: *élleszt, bílleg, büvellēm, düleszt, fullad, kapállódzik, débella, kevesellēm, kézellő, kicsillēm, kímilli, nagyollom, négyellő, némēllik, nyúllik, sokaltom, sokállom, spillēr, szakálla, szallag, talpalló, vällik, szükellēm, füllik, müllik.*

32. A sziszegő hangra végződő tövek magánhangzóval kezdődő szuffiksium előtt megnyújtják végső mássalhangzójukat: *magossan, alaposan, szélēssen, egēsszen* (> *egissz*), *bajüssza, tojüssa, pirossabb, esső, stb.*

33. Egyéb megnyúlt alakok: *ammën, nincsennek, kaccsint, sërgettyü, vánnyatt, koccs (> koccsa), koccsnya, pëcsënyye, utánna.*

Mássalhangzók rövidülése.

34. Kivételnélküli hangtörvény, hogy a magyar nyelvben közvetlenül mássalhangzó mellett hosszú mássalhangzó nem állhat. Ha összetételben, vagy a ragozás folyamán ilyen helyzet áll elő, akkor a hosszú mássalhangzó megrövidül.

A község nyelvében megrövidült mássalhangzók legnagyobb részét így keletkeztek. A tölgyfát pl. ezen a vidéken nem ismerik, ennél fogva a *makk* szó is csak a kártyajáték *makhetes, magdisznó, makfölső* stb. műszavából ismeretes; mivel pedig e műszavakban a *kk* többnyire mássalhangzó előtti helyzetben áll, a *makk* szó ezekből elvonódva önmálló alakjaiban is rövid tővégi mássalhangzót kapott: *mak, makot*, stb. Teljesen hasonló elvonás eredménye a helység nyelvében ritkán előforduló *bik* (< *bikfa*) szó is. Szintén az utána következő mássalhangzó miatt történt rövidülés az *áprëndäl, cakompak, cakni ~ cakli, csat, kraväl, kint, bënt, lag (= lakk), szij, új* „digitus” szavakban is úgy, hogy összetételből vagy ragos alakokból elvonták őket. Valószínűleg az *äl, szäl* „volat” *sikäl, vásäl, abäl, ócsäl, mángol* szavak eredetibb *-ll*-jének megrövidülése is ide vezethető vissza. (Mássalhangzó szomszédságában persze az affrikáták is megrövidülnek: *döncöl, nyújtóckodik, húzóckodik*, stb.)

35. Intenvokális helyzetben is történt rövidülés. Néhány szóban a köznyelvi ikerített *-rr-* helyén rövid *r* hangot ejtenek: *fóró, fórás, fóráz, fóradalom, fórére, ára ~ ára, amëre, amára, mëre ~ mëre, var, varás, vírad.*

36. Egyéb intenvokális rövidülés: *adi, adide, aci, hoci, afëktäl, akurátus, Anica, bëzëg, bisalma, cakompak, fiáker, gumi, kána, komënció, komndäl, milió, mutër, porcoló, rëport, válal, ubó (= zubbony).*

Az *élop, élüni, fölépni* szavakban a rövid *l* nem rövidülés eredménye (vö. 39. §.).

Mássalhangzók fejlődése.

37. A hiatus elkerülése végett *v, h, vagy i* hang fejlődött két magánhangzó között: *csivet (:> csiv), hívelk, Blaho (< Blau) fuhar, koha, szuios (:> szui) küjë vät, sójë vät, aïis, eïis, peïg (= pedig).*

38. Szórványos mássalhangzó fejlődések: *kulimajsz, majzol, majzos, pranda, rozmaring, tulipánt, rubint; trücsök, trüsszent, encsem-bencsem, szëdegél-bëdegél, zárja (< a nótának az áriája).*

Mássalhangzók kiesése.

39. Leggyakrabban kiesik az *l* hang és pedig 1. szó belsejében, 2. szó végén.

1. Szó belsejében kiesett az *l*, ha azonszótagú helyzetben volt: *ádomás, átat, asztára, avitt, bóha, bót, fódoz, fót, főd, böcső, csipőni, csudákozik, csurdúttig, dére, dógozik, éhetetlen, fére, gyócs, gyümölcs, halámadár, hëre, incsëkëdik, këteni, kerüni, köcsön, ködök, küdüs, kúcs, mónár, mitugrász, mütkó, máva, nyíva, ólákodik, ódoz, ódárú, ótani, ükëme, öteni, páca, pokóvár, péva, rosszákodik, sivákodik, südő, száka, szëmölcs, szëső, szögäl, töt, tód, túsó, urátat, ütët, vögy*, stb. Ez a hangvesztés érvényesül az ige- és névragozás folyamán is, pl. *kapälünk, de kapányi, kapátam*, stb. Előfordulnak azonban olyan esetek is, amelyekben az ilyen helyzetű

l megmarad, de annyira következetlenül, hogy kivételmélküli szabályt belőlük levonni nem lehet: *alkunni, balta, alszik, alma, áldani, avélni, csülközni, gélva, Kálmá, kinyelmes, pöhölbü, pöndölbe, pilka, szalma, szilvá, szélke, talpam, tolni, Palcsi*, stb. Egyáltalán nem esett ki szó belséjében az ilyen helyzetű *l* a *p, f, j, l* hangok előtt s csak igen ritkán a *k, b* előtt. (Ennek nem mondanak ellent az *éfogy, fópiszkál, félitér, hátúja, ébeszél, élop*-féle alakok, mert az *é* (= *el*) és *fő* (= *föl*) igekötők, valamint a *hátú, fé* (= *fél*) szavak már önnálló használatukban is megrögzőtt *l* nélküli alakok.

2. Szóvégi *l* kiesett a) az igék második személyében kivétel nélkül (*észó, énné, láttá, igyá, lészó*, stb.), b) az *-ú, -ü* (< *-ól, -öl*), *-ná, -né, -vá, -vé* (~ *-vá*), *-bú, -bü, -tú, -tü, -stú, -stü, -rú, -rü* és *-l* határozóragok végén (*attú, ebbü, embértü, tövestü, kézrú, réggé, jó, rosszú, közé, tavá, nékü, hazúrú, úta* stb.; de: *tül*), c) a határozó igenév hagyományos *-val, -vel* képzőjéről: *ütté, vágga, zárrá, essé*, stb.

40. Megmarad azonban a szóvégi *-l* igeképző a jelentő mód jelen idő egyes 3. személyében, pl. *kapál, kerül, szál, ál, szagul, füsül, köll* (~ *kő*). Megmarad továbbá az *l* végű főnevek alanyesetében, pl. *hal, szél, szál, pöhöl, kanál, hel*, stb., de a *bagó, borbé, fertá, Gergő, kirá, rászó, garabó, törkö* szavak végéről eltűnt.

E hangvesztés korára vö. 2. §.

41. Az *l* hangon kívül még a következő hangok estek ki:

j: *bütöl, büt, nyút, nyútockodik, gyút, gyúto, gyút, gané, karé, paré, zsetár, fúr* (= *fúrj*), *férhő, únyi* (= *újjnyi*).

n: *-ba, -be* (= *-ban, -ben*), *bombó, hászé, nyilvá, tá, má* (< *mán*), *píz, ikább, asztá* (= *asztán*). Legtöbbször azonban úgy esett ki a szóvégi *n* és *ny*, hogy az előttük álló magánhangzó nazalizálódott, pl. *ártá, bizq fősvi, döbő, cigá, csiré, edé, fe, fq, gölödi, gyiki, Kálmá, katla, kemé, keské, körszté, Márto, porcolá, szegi, vq, halovq, ködmő, lepé, mellé, orosz-lá, papla, potkq, siré, szervié, törvi*, stb. Szótagkezdő helyzetben természetesen megmarad az *n* vagy *ny*, pl. *ártá: ártányok*.

(Folytatjuk.)

Körmüves Géza.

NÉPFOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK, NÉPJELLEM.

Régi utazások Magyarországon.

(3-ik közlemény Kohl J. Georg. *Reise in Ungarn 1842. c. művéből*. 1. és 2-ik közlemény a N. és Ny. 1. és 2—3. füzetében.)

169. 1. *A pesti vásár*. Pest, mint az ország geográfiai középpontja, középpontja az egész magyar kereskedelemnek is. Négy nagy vásárja van, melyeket jelentőségük miatt jogosan neveznek országos vásárnak. A legfontosabb augusztus végén kezdődik, mert ekkor van a legjobb állapotban az ország minden közlekedő útja, a Duna hajózható, az országutak szárazak és ekkor történik legtöbb bevásárlás télire.

Szerencsém volt, hogy éppen ekkor érkeztem a városba és megkísérlem leírni a vásár okozta, feljegyzésre méltó forgalmat, amelyet nálunk sohasem lehet látni.